

Педагогічна преса України: модель експлікування гендерної проблематики

Стаття присвячена педагогічній пресі України, яка виступає транслятором ідей гендерної педагогіки. Ступінь вираженості гендерного компонента у педагогічних публікаціях пропонується визначити за допомогою моделі експлікування гендерної проблематики, що складається з дев'яти базових параметрів: андроцентрична/гендерно маркована назва педагогічного видання; гендер адресата педагогічного видання; андроцентричні/гендерно марковані заголовки до публікацій педагогічної преси; співвідношення авторських статей за ознакою статі; імена вчених (педагогів, філософів, психологів), які згадуються авторами у статтях; імена вчених, які спеціалізуються у сфері гендерних досліджень, що згадуються авторами у статтях; термінологія публікацій; наявність у тексті публікації андроцентричних/гендерно маркованих слів; популяризація в педагогічному виданні контекстів, які транслюють/ трансформують гендерні стереотипи.

Ключові слова: педагогічна преса, гендерна проблематика, модель експлікування гендерної проблематики, гендерна маркованість, андроцентризм.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Досягнення гендерного паритету в українському суспільстві є одним з пріоритетів вітчизняної педагогіки [1; 3; 8; 9]. Педагогічна преса виступає агентом змін у соціумі в цілому та житті окремих особистостей, родин та навчально-педагогічних закладів, демократичні потреби яких, у тому числі антидискримінаційні, вона реалізує (Т.В.Кравченко [4], А.В. Крохмаль [5], Л.А.Кулішенко [6], С.М. Лобода [7], Г.В. Онкович [10]). Від того, чи ідентифікують автори педагогічних публікацій «гендерну нерівність на індивідуальному та інституціональному рівні у безпосередньому взаємозв'язку з <людьми> чи на структурному рівні в організаційних, соціальних та політичних відношеннях» [12, с. 74], залежать перспективи соціальної справедливості соціального розвитку в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій... Гендерним вимірам змісту текстів педагогічних медіа України присвячені праці І.В.Дубінець, Т.В.Кравченко, О.Б.Петренко.

Прикладний характер педагогічної періодики робить її транслятором ідей та принципів гендерної теорії, що обумовлює **актуальність** даної статті.

Увесь корпус публікацій педагогічних ЗМІ України за ступенем присутності категорії «гендер» можна розподілити на п'ять тематичних груп:

1 група – використання термінів, які корелюються з гендерною проблематикою, таких, як «родинне виховання», «родина», «материнство», «батьківство», «дитинство», «юнацтво» і под., у контекстах, які розуміють під собою «гендер», «родинне виховання»;

2 група – використання терміна «стать» у контекстах, які розуміють під собою «гендер»;

3 група – синонімічне функціонування термінів «стать» і «гендер»;

4 група – вузьке розуміння терміна «гендер» як «соціальна стать»;

5 група – широке розуміння терміна «гендер».

Ступінь вираженості та представленості гендерного компонента у текстах педагогічної періодики визначимо за допомогою розробленої нами моделі експлікування гендерної проблематики у педагогічних публікаціях.

Формулювання цілей статті... У зв'язку з цим **мета** нашої розвідки вбачається у тому, щоб, описавши модель експлікування гендерної проблематики у педагогічній періодиці України, репрезентувати її як методику наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу... Наша модель складається з дев'яти ключових параметрів.

Модель експлікування гендерної проблематики у педагогічній пресі України

I. Назва педагогічного видання.

1.1. Гендерно безвідносні назви.

1.2. Гендерно марковані назви.

1.3. Андроцентричні назви.

II. Адресат педагогічного видання.

2.1. Гендерно нейтральний адресат.

2.2. Гендерно маркований адресат.

2.3. Андроцентричний адресат.

III. Заголовки до публікацій педагогічної преси.

3.1. Заголовки, що мають гендерний компонент.

3.2. Андроцентричні заголовки.

IV. Співвідношення авторських статей за ознакою статі.

4.1. Автори-чоловіки.

4.2. Автори-жінки.

4.3. Автори чоловіки та жінки.

V. Імена вчених (педагогів, філософів, психологів), які згадуються авторами у статтях.

5.1. Чоловіки.

5.2. Жінки.

5.3. Чоловіки та жінки.

VI. Імена вчених, які спеціалізуються у сфері гендерних досліджень, що згадуються авторами у статтях.

6.1. Чоловіки.

6.2. Жінки.

6.3. Чоловіки та жінки.

VII. Терміни публікацій:

7.1. які корелюються з гендерною проблематикою;

7.2. «стать» і її похідні;

7.3. «гендер» і його похідні.

VIII. Наявність у тексті публікації:

8.1. гендерно маркованих слів;

8.2. андроцентричних слів.

IX. Популяризація в педагогічному виданні контекстів:

9.1. які транслюють гендерні стереотипи;

9.2. які трансформують гендерні стереотипи.

Розглянемо кожен критерій моделі.

Назва педагогічного видання. До гендерно безвідносних назв належать номінації педагогічної тематики типу *«Дитячий садок»* (газета), *«Українська мова та література»* (газета), *«Педагогіка толерантності»* (журнал), *«Початкове навчання та виховання»* (журнал).

Прикладом гендерно маркованої назви може бути *«Пані Вчителька»* (журнал) через те, що його номінація має комплекс ознак, які дозволяють «ідентифікувати мовну одиницю як таку, що належить до тієї чи іншої статі» [2, с.226].

Основою визначення терміна *андроцентризм* – «глибинна культурна традиція, що зводить загальнолюдську суб'єктивність (загальнолюдські суб'єктивності) до єдиної чоловічої норми, яка подана як універсальна об'єктивність, у той час як інші суб'єктивності, і перш за все жіноча, репрезентуються як власне суб'єктивності, як відхилення від норми, як маргіналія. Андроцентризм – це не просто погляд на світ з чоловічої точки зору, а видача чоловічих нормативних уявлень та життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми і життєві моделі» [11], під андроцентричними номінаціями розуміємо іменники чоловічого роду, які вказують на осіб обох статей (ректор, директор, доцент, педагог і под.). До андроцентричних назв належать, наприклад, *«Завуч»* (газета), *«Імідж сучасного педагога»* (журнал), *«Директор школи, ліцею, гімназії»* (журнал).

Адресата педагогічне видання визначає за гендерно маркованою та андроцентричною ознакою, наприклад: *журнал для шкільного жіноцтва* («Пані Вчителька») і *журнал для керівників закладів освіти* («Директор школи, ліцею, гімназії»).

Заголовки до публікацій педагогічної преси. До складу заголовків, які мають гендерний компонент, входить лексема «гендер» або її похідні: *Гендерна освіта молоді через громадські організації: міжнародний досвід* («Імідж сучасного педагога»); лексеми «стать» або її похідні: *Узгодженість у роботі сім'ї та спеціальної школи з статево-рольового виховання дітей* («Імідж сучасного педагога»); лексеми, які уточнюють номінації людини за ознакою статі, рідства: *Жінки-педагоги Полтавщини* («Імідж сучасного педагога»); *Татусі нового типу. Об'єднуйтесь!* («Пані Вчителька»).

Андроцентричні заголовки формуються за допомогою слів чоловічого роду, які називають як чоловіків, так і жінок за соціальним статусом, посадою, професією, у склад яких входять: іменники однини, які вказують на чоловіків та жінок: *Не просто бути вчителем-майстром* («Початкове навчання та виховання»); іменники множини, які вказують на чоловіків та жінок: *Підготовка кадрів викладачів для шкіл і педвузів на філологічному факультеті Київського державного університету* («Радянська школа»).

Співвідношення авторських статей за ознакою статі, наприклад, у журналі *«Директор школи, ліцею, гімназії»* 50% – автори-чоловіки і 50% – автори-жінки (за період 2000-2012 рр.), а в газеті *«Дитячий садок»* 20% – автори-чоловіки і 80% – автори-жінки (за період 2009-2012 рр.).

Імена вчених (педагогів, філософів, психологів), які згадуються авторами у статтях. У публікаціях відмічається стала тенденція: частіше посилаються на роботи чоловіків-дослідників і рідше – дослідниць: *Педагогіка зародилася ще в античній цивілізації. Її основи заклали такі видатні філософи, як Сократ, Платон, Демокрит, Аристотель, Квінтіліан. Нічого не помічаєте? Так, ви праві, всі вони були чоловіками!* («Пані вчителька»). Ср.: *Теорія Монтессорі завжди стверджувала, що помилка педагогів – це небажання зрозуміти велику здатність дітей всотувати культуру, навички, знання* («Пані Вчителька»).

Імена вчених, які спеціалізуються у сфері гендерних досліджень, що згадуються авторами у статтях. Описуючи гендерні проблеми суспільства, адресант звертається до досвіду авторитетних експертів-жінок та експертів-чоловіків у цій сфері: *З різних позицій питання статево-рольового виховання дітей з нормальним інтелектом у сім'ї розглядали такі вчені, як Т.В.Говорун, Д.Н.Ісаєв, В.Є.Казан, О.М.Кікінежді, С.В.Ковальов, Д.В.Колесов, І.С.Кон, В.П.Кравець...* («Імідж сучасного педагога»).

Терміни публікацій. Автори публікацій педагогічних видань апелюють до понять, які корелюють з гендерною проблематикою: *Українське суспільство ще залишається сексистським. У нас і досі свідомо і несвідомо чоловіки і жінки налаштовані на домінуюче становище чоловіків* («Імідж сучасного педагога»); термінам «стать», «гендер» і їх похідним: *Суттєво розрізняються індивідуальні моделі статево-рольового сімейного виховання, статево-рольові вимоги* («Імідж сучасного педагога»); *Саме там [у західних країнах] з'явилося дуже модне поняття «гендер» – дослідження чоловічих і жіночих ролей у суспільному, соціальному, а не в біологічному плані* («Імідж сучасного педагога»).

Наявність у тексті публікації гендерно маркованих або андроцентричних слів. З урахуванням гендерного підходу для матеріалів педагогічної періодики характерне використання як гендерно маркованих лексем – іменників з так званими «жіночими» суфіксами (-к-, -иц-, -ниц-): *Першу свою вчительку людина, як правило, не забуває* («Початкове навчання та виховання»), так і андроцентричних – іменників чоловічого роду, які номінують чоловіків та жінок за соціальним статусом та професією: *Вихователь дошкільного закладу – то є друга мама, яка повинна стати ще одним ідеалом для малої дитини* («Імідж сучасного педагога»).

Популяризація в педагогічному виданні контекстів, об'єднаних загальною темою «Гендерні стереотипи» – сформовані у культурі узагальнені уявлення (переконання) про те, як насправді ведуть себе чоловіки та жінки [11]. Педагогічним публікаціям властива трансляція (а) і трансформація (б) гендерних стереотипів: (а) «чоловік – культура, жінка – природа» [13]: *За Аристотелем, наприклад, жінка не може брати рівну із чоловіком участь у житті суспільства. Не тому, що її ущемляють. Просто влаштована якимось не так, загалом, другий сорт. Та й християнство нашу сестру не жалує – з ребра чоловіка ми створені, отже, ні мозоку не маємо, ні душі. Кістка є кістка, що з неї візьмеш?»* («Пані Вчителька»); (б) «традиційно жінка може обіймати керівну посаду виключно у сфері обслуговування» → «жінка може обіймати керівну посаду у різних сферах»: *Виконуючи багато років переважно обслуговуючі функції, сьогодні жінка-керівник, де б вона не працювала – у школі, парламенті, бібліографічному відділі музично-театральної бібліотеки, керувала цирком або судоремонтним заводом, вона гідно справляється з керівництвом, успішна і компетентна у своїй сфері* («Пані Вчителька»).

Висновки... Таким чином, запропонована нами модель експлікування гендерної проблематики у педагогічній пресі України демонструє техніку дослідження педагогічних ЗМІ з точки зору ступеня вираженості гендерної тематики.

Розглянувши складові даної моделі, ми дійшли наступних **висновків**:

1) кожен критерій моделі дозволяє проаналізувати якісний рівень вираженості гендерної проблематики у педагогічній пресі;

2) об'єктивна ідентифікація і систематизація гендерно орієнтованих характеристик педагогічних публікацій дозволяє не просто описати різницю у соціальних статусах і ролях чоловіків та жінок, юнаків та дівчат, хлопців та дівчаток, але й проаналізувати систему влади та домінування, структуровану за допомогою гендерних відношень;

3) педагогічна періодика, будучи транслятором гендерних педагогічних ідей, вносить свій вклад до реалізації демократичних принципів відкритого суспільства, одним із завдань якого є подолання усіх видів дискримінаційних практик в Україні.

Аналіз публікацій педагогічних ЗМІ України з використанням розробленої моделі являє собою перспективу подальшого дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 08.09.2005 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4719-VI (4719-17) від 17.05.2012, ВВР, 2013, № 15, ст.97.

2. Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации / А. В. Кирилина. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 252 с.
3. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
4. Кравченко Т. В. Статеве виховання школярів у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20-30-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. В. Кравченко. – Кіровоград, 2009. – 20 с.
5. Крохмаль А. В. Періодична преса як ефективний педагогічний засіб / А. В. Крохмаль // Гуманізація навчально-виховного процесу : [зб. наук. праць]. – Вип. XVII. – Слов'янськ : Вид. центр СДПУ, 2003. – С. 154–156.
6. Кулішенко Л. А. Проблема національного виховання в педагогічній пресі сучасності (за період з 1991 до 2004 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Л. А. Кулішенко. – К., 2007. – 20 с.
7. Лобода С. М. Функції педагогічної публіцистики в сучасному освітньо-культурному просторі / С. М. Лобода // Нові технології навчання : [наук.-метод. зб. / кол. авт.]. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. – Вип. 46. – С. 42–45.
8. Малес Л. В. Основи гендерного аналізу в дисциплінах соціогуманітарного циклу / Л. В. Малес : [методичні рекомендації]. – К. : Златограф, 2004. – 26 с.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» № 839 від 0.09.2009.
10. Онкович Г. В. Педагогічна журналістика і медіаосвіта / Г. В. Онкович // Журналістика. Лінгвістика. Дидактика : [зб. наук. праць]. – Полтава, 2010. – С. 186–190.
11. Словарь гендерных терминов [Электронный ресурс] : [под ред. А. А. Денисовой / Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты»]. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.owl.ru/gender/>.
12. Ярская-Смирнова Е. Р. Гендерная экспертиза учебников и учебных пособий по социальной работе / Е. Р. Ярская-Смирнова // Гендерная экспертиза учебников для высшей школы / под ред. О.А. Ворониной. – М. : РООМЦГИ – ООО «Солтэкс», 2005. – С. 74–114.
13. Mathieu N-C. Homme-culture et femme-nature ? / Nicole-Claude Mathieu // Mathieu N-C. L'Anatomie Politique. Categoriisations et ideologies du sexe. – Paris: Cote-Femmes, 1991. – P. 43–61.

Аннотація

С.С.Эмирильясова

Педагогическая пресса Украины: модель эксплицирования гендерной проблематики

Статья посвящена педагогической прессе Украины, выступающей транслятором идей гендерной педагогики. Степень выраженности гендерного компонента в педагогических публикациях предлагается определить с помощью модели эксплицирования гендерной проблематики, состоящей из девяти базовых параметров: андроцентрическое/гендерно маркированное название педагогического издания; гендер адресата педагогического издания; андроцентрические/гендерно маркированные заголовки к публикациям педагогической прессы; соотношение авторских статей по признаку пола; имена ученых (педагогов, философов, психологов), упоминаемые авторами в статьях; имена ученых, специализирующихся в области гендерных исследований, упоминаемые авторами в статьях; терминология публикаций; наличие в тексте публикации андроцентрических/гендерно маркированных слов; популяризация в педагогическом издании контекстов, транслирующих/трансформирующих гендерные стереотипы.

Ключевые слова: педагогическая пресса, гендерная проблематика, модель эксплицирования гендерной проблематики, гендерная маркированность, андроцентризм.

Summary

S.S.Emirilyasova

Pedagogical Press of Ukraine: Model of Gender Issue Explicitness

The article is devoted to the pedagogical press in Ukraine that performs as a translator of gender pedagogy ideas. The usage of the gender component in the pedagogical publications is offered to be identified by means of explicitness of gender issues consisting of nine basic parameters : androcentric/ gender marked title of pedagogical publication, gender of addressee of the pedagogical publication; androcentric/ gender marked headlines of the pedagogical articles, the ratio of author articles on the basis of sex; the names of scientists (pedagogues, philosophers, psychologists), that are mentioned by the authors in the articles; the names of scientists specializing in the field of gender studies mentioned by the authors in articles; terminology of publications, the presence of the androcentric/ gender- marked words in the text of the publication, the popularization in the pedagogical publication of contexts transmitting/ transforming gender stereotypes.

Key words: pedagogical press, gender issues, gender explicitness model, gender marking, adrocentrism.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.